

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی
پژوهشکده‌ی زبان‌شناسی همگانی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی زبان‌شناسی همگانی

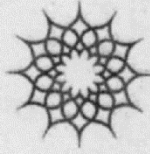
انواع ساخت پرسشی در زبان فارسی از منظر شناختی

استادان راهنما
دکتر ارسلان گلفام، دکتر سید مصطفی عاصی

استاد مشاور
دکتر آزیتا افراشی

پژوهشگر
سارا شب‌نورد

دی‌ماه ۱۳۹۳

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی

باسمه تعالی

هیأت داوران در جلسه مورخ ۱۳۹۳/۱۰/۲۹

پایان نامه تحصیلی خانم سارا شب نورد دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد

رشته زبان شناسی همگانی

تحت عنوان :

انواع ساخت پرسشی در زبان فارسی از منظر شناختی

را بررسی کردند و پایان نامه با درجه $\frac{1}{2}$ به تصویب نهایی رسید.

۱. استاد راهنمای پایان نامه، آقای دکتر ارسلان گلفام مرتبه علمی دانشیار
امضا

۲. استاد راهنمای پایان نامه، آقای دکتر سیدمصطفی عاصی مرتبه علمی استاد
امضا

۳. استاد مشاور پایان نامه، خانم دکتر آزیتا افراشی با مرتبه علمی دانشیار
امضا

۴. استاد داور پایان نامه، خانم دکتر شهین نعمت زاده با مرتبه علمی استادیار
امضا

امضای رئیس پژوهشگاه

امضای مدیر گروه

امضای نماینده مدیریت تحصیلات تکمیلی

بر خود لازم می‌دانم مراتب قدردانی خود را به کسانی که در انجام این پژوهش، یار و یاور من بوده‌اند ابراز دارم.

در آغاز از خدای مهربانم سپاسگزارم. به خاطر همه‌چیز. «خدایا دستم را دمی رها نکن، گم می‌شوم!» دیروز، امروز و همیشه سپاسگزار مادرم بوده‌ام که نخستین آموزگار من است و همیشه هم افتخار فرزندگی او را دارم و هم شاگردی او را. درس صبر، استقامت از او یاد گرفته‌ام. بانویی پرتلاش و هوشمند؛ معلمی متدین و مبتکر. «مامان! دستانت را می‌بوسم.»

بوسه‌باران می‌کنم روی ماه خواهرم را؛ که سنگ صبور است. رازدار و مدافع است. ممنون که به من با همه‌ی نادانی و خامی‌ام باور داری و به رؤیایپردازی‌هایم گوش می‌کنی. نگارش این پایان‌نامه بدون راهنمایی‌های ارزشمند و روشنگر استادان فرزانه‌ام جناب آقای دکتر ارسلان گلفام و جناب آقای دکتر مصطفی عاصی ممکن نمی‌گشت. از محضر این بزرگواران فراوان آموختم. برای همیشه مرهون الطافشان هستم.

زحمت مشاوره‌ی این پایان‌نامه بر دوش استاد بزرگوارم سرکار خانم دکتر آزیتا افراشی بود. از محضر ایشان در کلاس‌هایشان بسیار آموخته بودم. از ایشان سپاسگزارم و قدردان زحماتشان هستم. از استاد گران‌قدم خانم دکتر شهین نعمت‌زاده از صمیم قلب سپاسگزارم که زحمت داوری این کار را تقبل نمودند. پس از افتخار شاگردی ایشان مفتخرم که به این بهانه از تیزبینی و دقت ایشان بهره‌مند گردم.

از دوست بسیار عزیزم آتوسا پورشیخعلی هم بسیار متشکرم. سخاوت ایشان چه در بذل محبت و چه در بذل دانش و اطلاعات روز پژوهشی مثال‌زدنی است. «فراموش نمی‌کنم که در فراز و نشیب این راه، کنارم بودی.»

و ممنونم از آریانا شب‌نورد که روزهای طولانی درس خواندن مرا تحمل کرد و در عوض فقط به من عشق و محبت داد.

در پایان از خانواده‌ی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی سپاسگزارم. آرامشی که در محیط آموزشی و پژوهشی این خانه وجود دارد غنیمتی بزرگ است. از همه‌ی استادان و کارکنان آن سپاسگزارم. از دیگر سو، نگارش این پژوهش سبب شد از مهمان‌نوازی و فضای علمی دانشگاه تربیت‌مدرس بهره ببرم و از امکانات آنجا نیز بی‌نصیب نمانم. از زحمات همه‌ی استادان و پژوهشگران این دو خانواده‌ی بزرگ علمی خود سپاسگزارم و برای همه‌شان آرزوی پایدگی و تندرستی دارم

به یاد روان پاک حاجیه خانم فاطمه کردم محله ای، تکیه گاهی بی بدیل

و پرواز، هم سفر جاده های دیروز و هنوز

تقدم به پریا

بدون او حتی نقطه ای بر این صفحات نقش نمی بست

چکیده:

این پژوهش به بررسی ساخت‌های پرسشی در رویکرد شناختی می‌پردازد. ساخت‌های پرسشی نقش پراهمیتی در صورت‌بندی تجربه‌های بشری بر عهده‌دارند و از همین رو می‌توان گفت بخش جدایی‌ناپذیر شناخت انسان هستند. جمله‌های پرسشی همواره موضوع بسیاری از پژوهش‌ها بوده‌اند، پژوهش‌هایی که چه در حوزه‌ی دستور و چه در سایر حوزه‌ها هرگز نتوانسته‌اند تصویری کامل از معنی و کارکرد این ساخت‌ها در زبان به دست دهند. یکی از مهم‌ترین پژوهش‌هایی که در زبان‌شناسی نوین صورت گرفت و مسائل عمده‌ای را پیش روی ساخت‌های پرسشی نهاد، مطالعات چامسکی به‌منظور ارائه‌ی تبیینی برای جایگاه پرسش‌واژه‌ها در جملات پرسشی با کمک گشتارها و حرکت‌ها و همچنین با عنایت به محدودیت‌ها و حالت بخشی‌ها بود. عدم توجه ویژه به معنی در رویکردهای مختلف می‌تواند نقش برجسته‌ای را در پیشبرد تحلیل‌های شناختی ایفا کند. باید توجه داشت که ارائه‌ی تقسیم‌بندی مدون از این ساخت‌ها می‌تواند در مطالعات زبان‌شناختی مثمر ثمر باشد. پیش‌تر در این راستا تلاشی به‌صورت اجمالی و از دیدگاه رده‌شناختی توسط ماهوتیان بر اساس الگوی رده‌شناختی کامری انجام شده است؛ که پژوهش حاضر با نظر به تقسیم‌بندی او سعی در پرداختن به گونه‌هایی از ساخت پرسشی دارد که در اثر وی به آن‌ها پرداخته نشده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بیست‌وپنج نوع مختلف ساخت پرسشی در زبان فارسی وجود دارد و علاوه بر آن ده نوع پرسش‌واژه نیز در زبان فارسی یافت می‌شود. این انواع در دسته‌های جداگانه و با ارائه‌ی دلیل برای تعلق هر یک از آن‌ها به این دسته‌ها ارائه‌شده‌اند. همچنین در تحلیل این انواع، از مفاهیمی چون برجستگی، کانون شناختی در فضاهای ذهنی، نگاشت، منظر و چند مفهوم دیگر شناختی بهره گرفته می‌شود. به‌واقع رویکرد شناختی از آنجاکه موقعیت‌های جهان خارج را بدون توسل به ویژگی‌های عینی و تعریف‌شده‌ی آن‌ها تعبیر و تفسیر می‌کند، راه‌حلی نسبتاً ساده به مسائلی می‌دهد که سایر رویکردها در ارائه‌ی آن به میزان زیادی ناکارآمد بوده‌اند. علاوه بر این، درمی‌یابیم که تحلیل‌های شناخت‌گراها با تکیه بر عوامل معناشناختی و عملکردهای کلی ذهن می‌تواند تکمیل‌کننده‌ی تبیین‌های صورت‌گرایان در بررسی ساخت‌های پرسشی باشد.

فهرست مطالب

۱	فصل یک: کلیات پژوهش
۲	پیشگفتار
۲	مسئله‌ی پژوهش
۳	موضوع پژوهش
۳	قلمرو پژوهش
۵	اهمیت و ضرورت پژوهش
۵	اهداف پژوهش
۶	کاربردهای پژوهش
۶	نوع پژوهش
۶	سؤالات پژوهش
۷	فرضیه‌های پژوهش
۷	واژه‌های مهم و کلیدی
۹	فصل دو: روش‌شناسی پژوهش
۱۰	پیشگفتار
۱۰	روش پژوهش
۱۱	روش جمع‌آوری اطلاعات
۱۲	پایگاه دادگان زبان فارسی و اهمیت آن
۱۴	روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۱۷	فصل سه: پیشینه‌ی پژوهش و مباحث نظری
۱۸	پیشگفتار
۱۸	مبانی نظری
۲۵	تاریخچه‌ی بررسی ساخت‌های پرسشی و سوابق پژوهش‌های انجام شده
۲۵	ساخت‌های پرسشی فارسی در کتاب‌های دستور و زبان‌شناسی
۹۰	ساخت‌های پرسشی انگلیسی در کتاب‌های دستور

۹۵	فصل چهارم: تحلیل داده‌های پژوهش
۹۶	پیشگفتار
۹۶	پردازش داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده
۹۶	پرسش با پاسخ
۱۰۰	پرسش بی پاسخ
۱۰۱	ویرایش داده‌ها
۱۰۲	انواع پرسش‌واژه
۱۰۵	دسته‌بندی داده‌های استخراج شده
۱۱۷	تجزیه و تحلیل داده‌ها

۱۳۱	فصل پنجم: نتیجه‌گیری
۱۳۲	پیشگفتار
۱۳۲	خلاصه‌ی پژوهش و بحث و بررسی یافته‌ها
۱۳۳	ارزیابی فرضیه‌ها و اعلام نظریه‌ی نهایی
۱۳۴	پیشنهادهایی به دانشجویان و پژوهشگران آینده
۱۳۵	کتاب‌نامه
۱۳۵	منابع فارسی
۱۳۶	منابع انگلیسی
۱۳۷	واژه‌نامه‌ی انگلیسی به فارسی
۱۳۹	واژه‌نامه‌ی فارسی به انگلیسی
۱۴۱	چکیده‌ی انگلیسی
۱۴۲	عنوان انگلیسی

نمودارها و جدولها

۲۳	طبقات واژگانی (لنگر، ۱۹۸۷: ۲۱۸)	نمودار ۱-۳
۶۵	نمودار درختی (میرعمادی، ۱۳۷۶: ۱۶۳)	نمودار ۲-۳
۶۶	نمودار درختی جمله‌هایی که در آن‌ها پرسش‌واره جابه‌جاشده‌ای وجود دارد (میرعمادی، ۱۳۷۶: ۱۶۷)	نمودار ۳-۳
۶۹	رسم توضیحی برای انواع پرسشی بله خیر از دیدگاه رده‌شناسی	نمودار ۴-۳
۷۰	رسم توضیحی عناوین بررسی شده تحت عنوان پرسشی پرسش‌واره	نمودار ۵-۳
۷۰	رسم توضیحی عناوین بررسی شده تحت عنوان جمله‌ی پرسشی پژوهشی	نمودار ۶-۳
۷۰	رسم توضیحی انواع پاسخ از دیدگاه رده‌شناسی	نمودار ۷-۳
۸۶	نمودار درختی «آیا مریم رفت؟» (افراشی، ۱۳۸۶: ۱۴۴)	نمودار ۸-۳
۸۶	نمودار درختی «مریم غذایش را خورد؟» (افراشی، ۱۳۸۶: ۱۴۵)	نمودار ۹-۳
۸۷	نمودار درختی «کجا می‌روی؟» (افراشی، ۱۳۸۶: ۱۴۶)	نمودار ۱۰-۳
۸۸	نمودار درختی «آن‌ها چرا و چگونه می‌روند؟» (افراشی، ۱۳۸۶: ۱۴۶)	نمودار ۱۱-۳
۹۰	نمودار درختی برای توصیف روابط گره‌های خواهر و مادر (استاکول و دیگران، ۱۹۷۳: ۶۱۰)	نمودار ۱۲-۳
۹۱	نمودار درختی در شرح محدودیت‌ها (استاکول و دیگران، ۱۹۷۳: ۶۱۴)	نمودار ۱۳-۳
۹۳	تقسیمات بولینگر برای پرسش (هادلستن، ۱۹۷۱: ۱۱)	نمودار ۱۴-۳
۹۳	تقسیم‌بندی هادلستن برای پرسش (هادلستن، ۱۹۷۱: ۱۲)	نمودار ۱۵-۳
۹۴	جدول آماری بسامد پرسشی‌ها (هادلستن، ۱۹۷۱: ۴۱)	جدول ۱-۳
۹۷	بله خیر خنثی (یافته‌های پژوهش)	جدول ۱-۴
۹۷	پرسشی بله خیر هدایت‌شده (یافته‌های پژوهش)	جدول ۲-۴
۹۸	پژواپرسش‌ها (یافته‌های پژوهش)	جدول ۳-۴
۱۰۱	تقسیم‌بندی پرسش بی‌پاسخ (یافته‌های پژوهش)	جدول ۴-۴
۱۰۲	انواع ساخت پرسشی در زبان فارسی (یافته‌های پژوهش)	نمودار ۱-۴

شکل‌ها

۱۰۲	نماد پرسش‌واژه‌ی انتخاب	شکل ۱-۴
۱۰۳	نماد پرسش‌واژه‌ی رتبه	شکل ۲-۴
۱۰۳	نماد پرسش‌واژه‌ی زمان	شکل ۳-۴
۱۰۳	نماد پرسش‌واژه‌ی علت	شکل ۴-۴
۱۰۳	نماد پرسش‌واژه‌ی شخص	شکل ۵-۴
۱۰۳	نماد پرسش‌واژه‌ی شیء	شکل ۶-۴
۱۰۴	نماد پرسش‌واژه‌ی کمیت قابل شمارش	شکل ۷-۴
۱۰۴	نماد پرسش‌واژه‌ی کمیت غیرقابل شمارش	شکل ۸-۴
۱۰۴	نماد پرسش‌واژه‌ی کیفیت	شکل ۹-۴
۱۰۴	نماد پرسش‌واژه‌ی مکان	شکل ۱۰-۴
۱۱۸	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۱-۴ محاط در فضای واقعی	شکل ۱۱-۴
۱۱۹	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۹-۴ محاط در فضای واقعی	شکل ۱۲-۴
۱۱۹	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۱۷-۴ محاط در فضای واقعی	شکل ۱۳-۴
۱۲۱	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۴۱-۴	شکل ۱۴-۴
۱۲۱	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۴۹-۴	شکل ۱۵-۴
۱۲۲	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۵۷-۴	شکل ۱۶-۴
۱۲۲	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۶۵-۴	شکل ۱۷-۴
۱۲۳	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۷۵-۴	شکل ۱۸-۴
۱۲۳	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۸۳-۴	شکل ۱۹-۴
۱۲۳	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۹۱-۴	شکل ۲۰-۴
۱۲۴	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۹۹-۴	شکل ۲۱-۴
۱۲۴	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۱۰۷-۴	شکل ۲۲-۴
۱۲۵	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۱۱۵-۴	شکل ۲۳-۴
۱۲۶	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش اولیه و پژواپرسش ۱۲۳-۴	شکل ۲۴-۴
۱۲۷	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پژواپرسش ۱۳۱-۴	شکل ۲۵-۴
۱۲۸	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۱۵۴-۴	شکل ۲۶-۴
۱۲۸	فضای ذهنی پرسش‌کننده‌ی پرسش ۱۶۳-۴	شکل ۲۷-۴

فصل یک

کلیات پژوهش

فصل یک: کلیات پژوهش

پیشگفتار

در این فصل ابتدا به این مسئله می‌پردازیم که چرا این موضوع برای پژوهش انتخاب شد و اهمیت پرداختن و غور در این مبحث چه می‌تواند باشد، سپس اهداف آن را مورد مطالعه قرار می‌دهیم تا سؤال‌هایی که این پژوهش بر آن‌ها بنیان نهاده شده است را طرح نماییم. در مرحله‌ی بعد و با نظر به قلمرو پژوهش فرضیه‌هایی ارائه می‌کنیم تا پیش‌بینی کنیم که این پرسش‌ها را با چه روشی می‌توان پاسخ داد. در پایان این فصل هم کلیدواژه‌های این مطالعه را ارائه خواهیم نمود تا هم جستجو و یافتن این پژوهش در میان سایر پژوهش‌ها تسهیل شود و هم، محورهای اصلی‌ای که مدنظر پژوهشگر در این مطالعه بود روشن گردد.

مسئله‌ی پژوهش

پژوهش حاضر قصد دارد تا به بررسی ساخت‌های پرسشی در زبان فارسی امروز بپردازد تا تبیینی از این ساخت‌ها در فارسی از دیدگاه شناختی ارائه دهد و در نهایت تقسیم‌بندی جامعی از انواع ساخت پرسشی ارائه کند و انواع این ساخت‌ها را از این منظر جدید بررسی نماید. در دستورهای مختلف که با رویکردهای گوناگون نوشته شده‌اند به مسئله‌ی مذکور با عناوینی همچون پرسش، استفهام، ساخت سؤالی و ... پرداخته شده است. این بررسی‌ها در گذشته توسط ادیبان و دستورنویسان سنتی و در دوران اخیر به قلم زبان‌شناسان و دستورنویسان غیر سنتی صورت گرفته است اما در هیچ‌یک از این آثار نقش معنی در لایه‌های زیرین نحو در نظر گرفته نشده است. این پژوهش قصد دارد تا به کمک یکی از تازه‌ترین شیوه‌های بررسی نحوی یعنی رویکرد شناختی به این مهم بپردازد.

موضوع پژوهش

در بررسی پرسش‌واژه‌های زبان فارسی، به نظر می‌رسد که تدوین‌های صرفاً ساختاری و صورت‌گرایانه قدرت تبیینی بالایی ندارند و اساساً کارهایی از این دست تلاش می‌کنند که داده‌های زبان فارسی را با چارچوب زایشی - صورت‌گرا صرفاً انطباق بدهد در حالی که توان تبیین رویکرد شناختی بالاتر است و در آن به جای پرداختن به اصول و قواعد صوری به پردازش‌های واقعی، ذهنی و شناختی توجه می‌شود. چارچوب شناختی از آنجایی که به کاربر زبان اهمیت می‌دهد، معنا در آن پیدایشی^۱ است و خلق می‌شود و در کنار بررسی دستور به بررسی فرایندهای ذهنی می‌پردازد. نظریه‌ای که در چارچوب آن این پژوهش به انجام خواهد رسید زبان‌شناسی شناختی و به‌طور دقیق‌تر، دستور شناختی است که پایه‌گذار آن رونالد لنگکر (۱۹۷۶) است.

قلمرو پژوهش

این پژوهش در قلمرو مکانی تهران و در قلمرو زمانی فارسی معاصر صورت گرفته است. شم زبانی نگارنده به‌طور حتم به این دو قلمرو محدود است اما چون تلاش شده در این پژوهش از پیکره‌ی زبانی نیز بهره گرفته شود متن‌هایی انتخاب شدند که نماینده‌ی گونه‌های مختلف زبان فارسی باشند. زبان فارسی در اینجا آن زبانی است که توسط فارسی‌زبانان داخل سرزمین ایران به کار می‌رود خواه در نوشتار باشد، خواه گفتار و محاوره، خواه در کتاب‌ها. مثال‌هایی که برای بررسی‌های زبانی در این پژوهش انتخاب شده چنان گزینش شده‌اند که در بافت‌های گوناگون برای فارسی‌زبانان ملموس و از سوی دیگر از نظر زبان‌شناختی دستوری باشند.

بازه‌ی زمانی متن‌های گزینش شده از پیکره به شرح زیر هست:

۱. مرقد آقا، اثر نیما یوشیج
نوشته شده در ۱۳۰۹
داستان، نثر دهه‌ی اول سده‌ی معاصر
۲. اندیشه، اثر محمد حجازی
نوشته شده در ۱۳۳۶
رمان، نثر دهه‌ی ۳۰
۳. مدیر مدرسه، اثر جلال آل احمد
نوشته شده در ۱۳۳۷
رمان، نثر دهه‌ی ۳۰
۴. شازده احتجاب، اثر هوشنگ گلشیری

---

^۱ emergent

- نوشته شده در ۱۳۴۸
 رمان، نثر دهه‌ی ۴۰
۵. خاک و آدم، محمدعلی جمالزاده
 نوشته شده در ۱۳۴۰
 داستان، نثر دهه‌ی ۴۰
۶. حاجی بابا اصفهانی، اثر جیمز موریه (نوشته شده در ۱۲۰۳) و ترجمه‌ی میرزا حبیب اصفهانی
 چاپ ۱۳۵۱
 رمان، نثر دهه‌ی ۵۰
۷. پژوهشی در اساطیر ایران، اثر مهرداد بهار
 نوشته شده در ۱۳۵۲
 علمی پژوهشی، نثر علمی
۸. مشروح اخبار
 مورخ ۱۳۷۴/۱۲/۱۳
 متن خوانداری - گفتاری
۹. ایران - آموزشی، هیئت تحریریه
 نوشته شده در ۱۳۸۰
 نثر اجتماعی نوشتاری روزنامه‌ای
۱۰. همشهری، هیئت تحریریه
 نوشته شده در ۱۳۸۱
 نثر خبری - اجتماعی نوشتاری روزنامه‌ای
 متن‌های بالا به دلایل زیر انتخاب شده‌اند:
۱. این متن‌ها از گونه‌های گوناگون هستند و می‌توانند نماینده‌ی انواع مختلف کاربرد زبان فارسی در میان فارسی‌زبانان باشند.
۲. گوناگون بودن این انواع معیار درستی از فراوانی انواع ساخت‌های پرسشی در بافت‌های مختلف به دست می‌دهد؛ که البته به دلیل کمی نبودن نوع این پژوهش می‌تواند موضوعی برای پژوهشی جداگانه باشد.
۳. بعضی از این متن‌ها حاوی پرسش‌های فراوانی بودند که برای منظور این پژوهش مناسب و کارآمد می‌نمود مانند شازده احتجاب که با توجه به حجم زیاد گفت‌ووشنودها در این کتاب دسترسی مناسبی به پرسش‌های متعدد برای پژوهشگر فراهم می‌آورد.

۴. این متون ترکیبی ناهمگن از متن‌های زبان فارسی ایجاد می‌کنند که هدف اصلی از بهره‌گیری از پیکره‌ی زبانی در پژوهشی زبان‌شناختی را برآورده می‌سازد. پیکره‌ی که از گونه‌ی علمی گرفته تا گونه‌ی محاوره‌ای را در برمی‌گیرد.

لازم به ذکر است آثار فوق دست‌کم پنجاه سال قدمت دارند و پیکره از دوره‌های جدیدتر تنها به متون اخبار (و نه متون ادبی؛ البته به لحاظ زبانی تفاوت چندانی وجود ندارد) دسترسی ایجاد کرده است. با توجه به نبود متن از نویسندگان بعد از انقلاب در پیکره‌ی زبانی و محدودیت پیکره‌ی دادگان از این لحاظ، این موضوع از نظر نگارنده دور نمانده و ناگفته پیداست به لحاظ روش تحقیق بهتر بود از آثار نزدیک‌تر به دوران معاصر نیز استفاده می‌شد اما تلاش شده است تا این کاستی با جستجو در جستجوگرهای اینترنتی و گفتار مردم عادی در انتخاب جمله‌های غیر پیکره‌ای جبران شود.

اهمیت و ضرورت پژوهش

تاکنون به مفهوم پرسش‌واژه و ساخت‌های پرسشی در پژوهش‌های پرشماری پرداخته شده است و اساساً از کتاب‌های دستور سنتی گرفته تا مدل‌های نظری‌ای همچون صورت‌گرایی این موضوع را مورد مطالعه قرار داده‌اند اما از منظر شناختی تاکنون کاری صورت نگرفته بود و بررسی‌ای از این دست انجام نشده بود. با توجه به قابلیت‌هایی که این مدل نظری در خود دارد ابزار بسیار مناسبی در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد تا برون‌داده‌های مناسبی پیرامون این موضوع در زبان فارسی ارائه شود.

باینکه به کرات دستورهای فارسی چه در قالب انواع جمله و چه در قالب انواع صفت و ضمیر به توصیف و شرح ساخت‌های پرسشی پرداخته‌اند، در تمام منابعی که نگارنده به آن‌ها مراجعه نمود اثری از دسته‌بندی و تقسیم‌بندی مدون از انواع ساخت پرسشی به چشم نمی‌خورد. در صورتی که این ساخت در زبان دارای اهمیت به سزایی است به‌طور مثال حرکت پرسش‌واژه از دیرباز در دستور زایشی مورد توجه قرار داشته است.

از سوی دیگر دسته‌بندی روشنی از انواع کلمات اصلی سازنده‌ی ساخت‌های پرسشی یعنی پرسش‌واژه‌ها نیز وجود ندارد. از آنجایی که این پژوهش از دیدگاه شناختی انجام می‌شود نیاز مبرمی در ارائه‌ی چنین تقسیم‌بندی‌ای احساس شد که در طول این پژوهش به آن پرداخته خواهد شد تا علاوه بر تلاش در ارائه‌ی انواع ساخت‌های پرسشی، انواع پرسش‌واژه‌ها نیز ارائه شود.

اهداف پژوهش

هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی ساختارهای پرسشی زبان فارسی، توزیع آن‌ها و البته تبیین همه‌ی آن‌ها در چارچوب شناختی است. در واقع دو هدف اصلی و مستقیم در این پژوهش وجود دارد. نخست، ارائه‌ی انواع ساخت‌های پرسشی در زبان فارسی و دوم، تبیین این انواع به کمک مفاهیم

مطرح شده در رویکرد شناختی. منظور آن مفاهیمی است که لنگر واضح آنهاست به همراه برخی از مفاهیمی که در طول این چند دهه در چارچوب شناختی به کار رفته‌اند.

کاربردهای پژوهش

در بسیاری از حوزه‌های مطالعات زبانی مطالعه‌ی ساخت پرسشی کاربرد دارد و شناخت دقیق این ساخت کمک فراوانی به پژوهشگران و پژوهش‌های مختلف خواهد کرد. به‌عنوان نمونه، در بحث فراگیری زبان اول، درک ساخت پرسشی و انواع آن ملاک مهمی در تشخیص مرحله‌ی زبان‌آموزی کودک و سطح شناخت زبانی او است. از سوی دیگر در مبحث فراگیری زبان دوم، در صورتی که تقسیم‌بندی درستی از این ساخت‌ها وجود داشته باشد، خطاهایی که در یادگیری این ساخت‌ها رخ می‌دهد قابل دسته‌بندی خواهد بود تا مطالعه‌ی بیشتر در جهت رفع مشکلات آموزش این ساخت صورت پذیرد. با بررسی این ساخت از دیدگاه شناختی این امکان به وجود می‌آید که به چگونگی درک این مفهوم در ذهن فراگیرنده یا یادگیرنده پی ببریم. از همه مهم‌تر موضوع این پژوهش کاربردی مستقیم در نگارش دستور در این چارچوب دارد.

نوع پژوهش

این پژوهش تحقیقی توصیفی - تحلیلی خواهد بود، بدین ترتیب که ابتدا به بررسی نکته به نکته‌ی تمامی آنچه از دیرباز تاکنون درباره‌ی ساخت‌های پرسشی و پرسش‌واژه‌ها در زبان فارسی، در دستورهای شناخته‌شده بیان شده، خواهیم پرداخت. پس از معرفی ساخت‌های پرسشی و عناصر تشکیل‌دهنده‌ی آن، زبان‌شناسی شناختی و خاصه دستور شناختی به‌عنوان رویکردی تأثیرگذار در زبان‌شناسی امروز معرفی خواهد شد.

روش گردآوری اطلاعات و داده‌های موردنیاز در این پژوهش عمدتاً به‌صورت کتابخانه‌ای، استفاده از جملات و عبارات به‌کاربرده شده در پیکره و یا جمله‌هایی است که شم نگارنده مؤید رایج بودن آن در گفتار روزمره‌ی فارسی‌زبانان باشد.

سؤالات پژوهش

در ساخت‌های پرسشی فارسی مشخصه‌هایی مشترک و تکرارشونده وجود دارد که بر اساس آن می‌توان تصور کرد الگویی ثابت در این میان وجود دارد. در صورت یافتن این الگو می‌توان به تقسیم‌بندی جامعی از انواع این ساخت‌ها در زبان فارسی دست یافت. پس از دستیابی به این تقسیم‌بندی با کمک مفهوم‌هایی در دیدگاه شناختی می‌توان به توجیه این ساخت‌ها پرداخت پس نتیجه می‌گیریم پژوهش حاضر بر اساس دو پرسش اصلی زیر بنا شده است:

۱. عملکرد پرسش‌واژه در ساخت پرسشی فارسی را به کمک کدام مفاهیم شناختی می‌توان تبیین کرد؟
۲. انواع جملات پرسشی در چارچوب شناختی در زبان فارسی کدامند؟

فرضیه‌های پژوهش

برای پاسخ به سؤال‌های بالا پژوهش حاضر بر فرضیه‌های زیر استناد می‌کند:

۱. ساختار پرسشی در چارچوب شناختی را می‌توان با مفاهیمی چون نمابرداری^۲ یا منظر^۳ یا پیش‌زمینه‌سازی^۴ و فضاها^۵ ذهنی بررسی کرد.
۲. از دید شناختی جملات پرسشی فارسی را می‌توان به انواع جملاتی همچون هدایتی^۶، اطلاعی^۷ و تناوبی^۸ تقسیم کرد.

واژه‌های مهم و کلیدی

ساخت پرسشی^۹ - دستور شناختی^{۱۰} - پرسش‌واژه^{۱۱} - نگاشت^{۱۲} - فارسی

---

^۲ profiling

^۳ perspective

^۴ foregrounding

^۵ mental spaces

^۶ directive

^۷ informative / non-directive

^۸ alternative

^۹ interrogative construction

^{۱۰} cognitive grammar

^{۱۱} question word

^{۱۲} mapping

فصل دو

روش شناسی پژوهش

فصل دوم: روش‌شناسی پژوهش

پیشگفتار

در این فصل روش تحقیق به روشنی شرح داده می‌شود. روش‌شناسی این پژوهش در سه بخش جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. بدین ترتیب که ابتدا روش مورد استفاده شرح داده می‌شود؛ و چگونگی استفاده از کتابخانه، اینترنت، به‌ویژه پایگاه‌های دادگان زبان فارسی و شم‌نگارنده تفسیر می‌گردد. درعین حال توضیح داده می‌شود که هر یک از موارد بالا تا چه حد مورد استفاده قرار می‌گیرد و کیفیت کار به چه صورت است. سپس شیوه‌ی جمع‌آوری اطلاعات شرح داده می‌شود و به‌صورت اجمالی روش تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش بیان می‌گردد.

در ادامه اندکی نیز به روش‌های پاسخ به پرسش‌های ابتدای این پژوهش پرداخته می‌شود. همچنین به احتمالاتی که ممکن است پیش رو وجود داشته باشد اشاره می‌شود. هدف از این فصل ارائه‌ی شمایی کلی کار و نحوه‌ی انجام پژوهش است تا خواننده دیدی روشن از آنچه در فصول بعدی با آن روبرو خواهد شد به دست آورد.

روش پژوهش

برای انجام این پژوهش نخست مطالعات و منابعی که در دستورنویسی فارسی وجود دارد جمع‌آوری شد، این بخش از پژوهش، کاری کتابخانه‌ای بود که در طول آن تلاش شد که تا آنجا که ممکن است کارهای معتبر از دستورنویسان مطرح، گردآوری شود. طبیعی است که در گذشته دستورنویسی در زبان فارسی از نوع سنتی و تجویزی بود و در این نوع کتاب‌ها مثال‌ها عمدتاً از شعر انتخاب می‌شدند؛ با این وجود شیوه‌ی طرح پرسش و نوع پرسش واژه‌هایی که در آثار فوق انتخاب می‌شد در پژوهش حاضر، روشن‌گر و کمک‌کننده بود.